

A magyar lakosság pénzügyi kultúrájának szintje az öngondoskodás tükrében – nemzetközi és hazai kutatási eredmények

Potóczki Judit

A tanulmány a pénzügyi kultúra szintjének felmérése érdekében az OECD által szervezett nemzetközi kutatás eredményeit foglalja össze kiemelve a magyar vonatkozásokat, valamint ehhez kapcsolódóan ismerteti a magyar nyugdíjcélú megtakarítások témájában végzett két felmérés főbb megállapításait is. A pénzügyi kultúra szintje hazánkban összességében átlag alattinak minősül, ezen belül azonban jelentős különbségek figyelhetők meg. A helyzet a pénzügyi hozzáállás terén a legkedvezőbb, a pénzügyi ismereteink átlagosak, míg a legmeghatározóbb részterületen, a pénzügyi magatartásban csak az utolsó helyen végeztünk. A nyugdíjcélú megtakarítások állománya hazánkban alacsonyabb a kívánatosnál, annak ellenére, hogy magát a nyugdíjcélt a lakosság mindegyik felmérés alapján fontosnak tartja. A munkavállalók sokkal alacsonyabb összeget tesznek félre, mint amennyit szükségesnek tartanak; ez a pénzügyi ismeretek – részben az iskolarendszerű oktatáson keresztül megvalósítható – bővítésével növelhető.

Kulcsszavak: pénzügyi kultúra, pénzügyi hozzáállás, pénzügyi ismeretek, pénzügyi magatartás, nyugdíjcélú megtakarítások

1. A nemzetközi kutatás módszertani ismertetése

A pénzügyi kultúra mint fogalom közel sem egységes a szakirodalomban, a legelterjedtebb hazai definíciója a következő: „A pénzügyi ismeretek és képességek olyan szintje, amelynek segítségével az egyének képesek a tudatos és körültekintő döntéseikhez szükséges alapvető pénzügyi információkat azonosítani, majd azok megszerzése után azokat értelmezni, és ez alapján döntést hozni, felmérve döntésük lehetséges jövőbeni pénzügyi, illetve egyéb következményeit.” (MNB 2008, 1. o.) Az OECD-INFE által használt megközelítés szerint (OECD-INFE 2011, 3. o.) pedig „a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és ezáltal végső soron az egyének pénzügyi jólétének eléréséhez szükséges tudatosság, ismeretek, készségek, hozzáállás és magatartás együttese”. A pénzügyi kultúra tehát nem egyszerűen a pénzügyi ismereteket jelenti, hanem azok segítségével a megfelelő hozzáállás, szemlélet alap-

ján a gyakorlatban is úgy kell eljárni, hogy a fogyasztók szükségleteinek, céljainak, lehetőségeinek a leginkább megfelelő döntések szülessenek.

Az ebben a tárgyban végzett hazai kutatások többnyire a pénzügyi kultúra egy-egy szegmensére fókuszálva közelítették meg a témakört, vagy területileg korlátozottak voltak (Kovács et al. 2016, Ország et al. 2015) például a pénzügyi ismereteket (Cseri et al. 2015), a pénzügyi magatartást (Béres et al. 2015) helyezték előtérbe. Ezek ugyan részletesen megvizsgálják az adott szegmenst, azonban kevésbé alkalmazzák a fentebb említett komplex szemléletmódot, amely viszont megjelenik az OECD által koordinált, több országot felölelő felmérésekben.

Az OECD a pénzügyi kultúra szintjének felmérésére nemzetközi kutatást (OECD 2016) kezdeményezett, amelyben Magyarország is részt vett a Pénziránytű Alapítványon keresztül. A kutatást 30, nagyrészt európai országban végezték el, közülük 17 OECD-tagállam. A kérdéseket a 18–79 éves népesség köréből vett, országonként legalább 1000 fős mintasokaságnak tették fel, de egyes országokban ennél nagyobb létszámú mintát használtak, így összességében több mint 51 000 fogyasztó vett részt a kutatásban. A felmérésnek van előzménye is, az OECD pilot jelleggel már szervezett egy hasonló 14 ország részvételével 2010-2011-ben, amelyben Magyarország is részt vett. Ahol ennek eredményei (Atkinson–Messy 2012) összehasonlítható módon rendelkezésre állnak, hazánkra vonatkozóan ismeretetésre kerülnek, hogy a két kutatás között eltelt öt év során bekövetkezett változások láthatóak legyenek.

A pénzügyi kultúra szintjét három fő és egy kiegészítő komponens segítségével mérték fel, ezek a következők: pénzügyi hozzáállás, pénzügyi ismeretek, pénzügyi magatartás és végül a pénzügyi termékek, szolgáltatások elterjedtsége, de ez utóbbi komponens nem számított bele az összesített eredménybe. A fő komponensek lehetséges értékeinek összege 21 pont, vagyis ennyit lehetett volna elérni, ha valamely ország mindenre a maximális pontszámot kapja (az egyes komponensek elméleti maximumértékei nem azonosak, ezek az adott komponensről szóló részben kerülnek ismertetésre). További módszertani megjegyzés, hogy az átlagok kiszámítása során az egyes országok által elért pontszámokat azonos súllyal vették figyelembe, függetlenül a válaszadók eltérő számától.

2. Az OECD-kutatás főbb megállapításai

2.1. Összesített eredmények

Összesítésben a legjobb eredményeket Franciaország (14,9 pont), Finnország (14,8 pont), valamint Norvégia és Kanada (egyenként 14,6 pont) érte el, azonban a lehetséges 21 ponthoz képest még ezek sem tekinthetők igazán jónak, hiszen csak 70%

körüli teljesítménynek felelnek meg. Az átlagos eredmény 13,2 pont, vagyis mintegy 63%. Magyarország a rangsor 22. helyén végzett 12,4 ponttal (59%), ami nem ad okot a büszkélkedésre (a 2010-es felmérésben az akkor lehetséges 22 ponthoz képest 67%-ot értünk el, ami a 3. legjobb eredmény volt). Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy az egyes komponenseknél meglehetősen heterogén eredmények születtek hazánk tekintetében: a pénzügyi ismeretek terén a 14–15. helyen végeztünk, a pénzügyi hozzáállásban az előkelő 3–4. helyen, viszont ezzel szöges ellentétben a pénzügyi magatartásban az utolsó, 30. helyen. A kutatást feldolgozó összefoglalóban (OECD 2016) kimutatásra került az is, hogy az egyes országokban milyen arányt képviselnek azok, akik az adott komponens esetében legalább az elvárt minimum-szintet (ami a pénzügyi ismereteknél 71%, a pénzügyi magatartásnál 67%, míg a pénzügyi hozzáállásnál 60%) teljesítették. Magyarország ebben az összehasonlításban csak a pénzügyi magatartás terén tér el az átlagtól, ott viszont jelentősen: míg máshol átlagosan a fogyasztók fele, nálunk mindössze a negyede érte el a minimum-szintet.

2.2. Pénzügyi ismeretek

A pénzügyi ismeretek nagy jelentőséggel bírnak a pénzügyi kultúra szempontjából, miután a fogyasztók ezek segítségével tudják prudenst módon összehasonlítani a különböző pénzügyi termékeket, szolgáltatásokat, valamint meghozni a megfelelő, tájékozottságon alapuló döntéseket, elősegítve ezzel azt, hogy saját maguk irányítsák és intézzék pénzügyeiket, reagálva az anyagi jólétüket befolyásoló hírekre, eseményekre. A szakirodalom tanúsága szerint (Hastings et al. 2013, Mahdzan–Tabiani 2013) a magasabb szintű pénzügyi ismeretek pozitív korrelációban vannak azzal, hogy a fogyasztók megjelennek befektetőként a részvénytőzsiadatokon, nyugdíjcélú megtakarításokat képeznek, valamint kevésbé lesznek érintettek az adósságok felhalmozódásában.

A felmérés ezen részében 7 kérdést kellett megválaszolni, amelyek az alapvető pénzügyi ismeretek (pl. kamatszámítás, a pénz időértéke, a kockázat és a hozam összefüggése) meglétét igyekeztek feltárni. Ennek megfelelően az értékelés úgy történt, hogy minden helyes válaszáért egy pont járt, a minimálisan elfogadható teljesítmény határát pedig 5 pontnál húzták meg. Általánosan megfigyelhető jelenség, hogy a legnehezebb feladatnak a kamatos kamat helyes értelmezése bizonyult. A legjobb eredményt Hong Kong érte el 5,8 ponttal (83%), Magyarország a 14–15. helyen, a középmezőnyben végzett 4,7 ponttal (67%). A 2010-es felmérésben a 76% a legjobbnak bizonyult, azonban ebben szerepet játszhatott az is, hogy az egyik legnehezebb kérdésre adható válaszok terén a magyar kérdőívben változtatásokat hajtottak végre az eredeti változathoz képest. A minimálisan elvárt szintet (71%) a válaszadók átlagosan 56%-a tudta teljesíteni, hazánk esetében ez a mutató kissé maga-

sabb (60%). Öt évvel korábban a megfelelőnek tartott 75%-os szintet a magyarok közül 69% érte el, ami a legjobbnak számított. A nemek között statisztikailag is releváns különbség mutatható ki a minimumszintet elérők arányában: az összes országot tekintve a férfiaknál ez átlagosan 61%, a nőknél viszont csak 51%. Hazánkban is van különbség, de nem szignifikáns (61%, illetve 58%), ugyanakkor figyelemre méltó, hogy a legnagyobb különbséggel rendelkező országok Jordánia kivételével a legfejlettebbek közé tartoznak (pl. Norvégia, Kanada, Hollandia, Új-Zéland).

A felmérésben részt vevőket megkérdezték arról is, hogy miként látják saját pénzügyi ismereteik szintjét a honfitársaikhoz képest: az önértékelés során a magyar fogyasztók reálisan ítélték meg pénzügyi ismereteiket, mivel azok, akik közepes értékelést adtak maguknak, ténylegesen valóban az országos átlaghoz közeli pontszámot értek el. Néhány ország (Brazília, Lengyelország, Dél-Afrika, Thaiföld) esetében viszont megfigyelhető, hogy azok, akik az átlagosnál magasabb ismeretekkel rendelkezőnek gondolják magukat, valójában csak ugyanolyan, sőt akár alacsonyabb pontszámot értek el, mint akik az átlagos kategóriát jelölték meg.

2.3. Pénzügyi hozzáállás

A pénzügyi kultúra szintjét meghatározó másik fontos tényező a pénzügyi hozzáállás, hiszen hiába van valakinek elegendő ismerete a termékekről, szolgáltatásokról és hiába rendelkezik azokkal a képességekkel, amelyek lehetővé teszik az anyagi jólét eléréséhez szükséges megalapozott döntések meghozatalát, ha a hozzáállása miatt nem vagy csak részlegesen cselekszik ennek érdekében. A tanulmányban ismertetett kutatás ezért törekedett annak felmérésére, hogy miként viszonyulnak a fogyasztók a pénzhez, illetve a hosszabb távú tervezéshez. A megkérdezetteknek három állítással való egyetértésüket kellett megjelölni egy ötfokozatú skálán, amely a „teljes mértékben egyetértek”-től a „teljes mértékben ellenzem”-ig terjed. Minél kevésbé ért egyet valaki az állításokkal, annál kedvezőbbnek tekinthető a hozzáállása, ebből adódóan a „teljes mértékben ellenzem” válaszok értek 5 pontot, vagyis a három állításra adott pontszámok átlagának maximuma 5 pont volt, a minimálisan elvárt szintet pedig 3 pont feletti eredményben határozták meg.

Az első állítással, miszerint „inkább a mának élek, a holnap majd lesz valahogy”, Magyarországon a megkérdezettek 59%-a (2010-ben még 68%-a) inkább nem értett egyet, ugyanilyen arány volt mérhető a „jobban szeretem elkölteni a pénzt, mint hosszú távra takarékoskodni” állítás esetében (2010-ben ez viszont csak 56% volt), míg „a pénz arra való, hogy elköltsék” állítással már csak a válaszadók 26%-a (2010-ben még 33%-a) nem értett egyet valamilyen mértékben. Az átlagos pontszám 3,3 lett, míg a legmagasabb értékeket Új-Zéland (3,7 pont), Norvégia (3,6 pont), valamint Kanada és Magyarország (3,5–3,5 pont) érte el, ebben a rangsorban végeztünk a legelölkelőbb helyen, öt évvel korábban kissé jobbat, 3,6 pontos értéket

tudtunk felmutatni. A minimálisan elvárt szintet teljesítők arányát tekintve hasonló a helyzet, az összes országra kiterjedő 50%-os átlaghoz képest nálunk ez 63%, ami az 5. helyet jelenti; 2010-ben 69%-ot mértek a magyarok körében.

Ami a nemek közti különbségeket illeti a hozzáállás tekintetében, a nők átlagosan 53%-a érte el a minimálisan elvárt szintet, szemben a férfiak 47%-ával, és nincs egyetlen olyan ország sem, ahol a férfiak aránya magasabb, mint a nőké; Magyarország mutatói ezen a téren 66%, illetve 59%. A legnagyobb különbségek Grúzia (44% és 24%), Norvégia (81% és 65%) valamint Hollandia (64% és 49%) esetében figyelhetők meg.

2.4. Pénzügyi magatartás

A fogyasztók pénzügyi helyzete és anyagi jóléte szempontjából a pénzügyi magatartásnak, vagyis a ténylegesen megtett vagy éppen meg nem tett intézkedéseknek van a legnagyobb hatása, éppen ezért ez a terület kulcsfontosságúnak számít. Az OECD-kutatás ennek érdekében számos kérdést tett fel, amelyek érintik többek között a háztartási költségvetés készítését, a vásárlások előtti körültekintő döntéshozatalt, a számlák időben történő kiegyenlítését, a megtakarítások képzését, valamint a megélhetési költségek fedezésére felvett kölcsönöket is. Az eredmények kiértékelése azt mutatja, hogy a pénzügyi magatartás tekintetében jelentős különbségek figyelhetők meg az országok között, de még az egyes országokon belül is a különböző részterületeken.

2.4.1. Háztartási költségvetés

Ezzel kapcsolatban két kérdést tettek fel: a megkérdezett egyedül vagy más családtaggal együttesen felelős-e a napi pénzügyi döntésekért, illetve készítenek-e háztartási költségvetést a hatékonyabb döntéshozatal érdekében. A kérdésekre adott válaszokból legyűjtötték azok arányát is, akik mindkét kérdésre igennel válaszoltak: az átlag 54% lett, Magyarország 24%-kal az utolsó helyen végzett (2010-ben még 31%-ot értünk el), érdekes ugyanakkor, hogy Ausztria és Norvégia is csak 30% körüli arányt tud felmutatni.

2.4.2. Megtakarítások képzése

A pénzügyi nehézségekkel szembeni ellenálló-képesség egyik legfontosabb jellemzője az, hogy van-e a fogyasztóknak olyan felhalmozása, amely legalább az átmeneti anyagi problémák esetén lehetővé teszi, hogy ne kelljen jelentős mértékű életszínvonal-csökkenést elviselni, illetve ne kelljen hitelt felvenni. A felmérés során azt tekintették aktív megtakarítónak, aki az előző egy év során képzett valamilyen megtakarítást, ide nem értve a látra szóló betéteket. Az átlagos 59%-kal szemben Ma-

gyarország a maga mindössze 27%-os mutatójával – a korábbi felmérésben mérttel megegyezően – ebben a rangsorban is az utolsó helyen végzett. Ez annak tükrében még inkább megdöbbentően alacsony érték, hogy bár többnyire a legfejlettebb országok találhatóak a lista elején, Thaiföld lett az első, Malajzia pedig a negyedik, egyaránt 80% feletti aránnyal, tehát a megtakarítási képesség/hajlandóság nincs szoros összefüggésben az adott ország gazdasági fejlettségével.

2.4.3. Annak mérlegelése vásárlás előtt, hogy az adott termék vagy szolgáltatás anyagilag megengedhető-e

Az átlagos arány e tekintetben 80% lett, viszonylag kis szórással, Magyarország 75%-ot ért el, érdemben alacsonyabbat az öt évvel korábbi 86%-nál.

2.4.4. Számlák határidőben történő kiegyenlítése

Az előzőhöz hasonló eredmények születtek, Magyarország 77%-kal csak minimálisan maradt az átlag alatt (2010-hez képest 5 százalékpontos a csökkenés), ugyanakkor itt már akadtak olyan országok is (Dél-Afrika 48%, Malajzia 55%), ahol jelentős az eladósodás veszélye. Malajzia esete annyiban érdekes, hogy, a fizetési nehézségek annak ellenére számítanak gyakorinak, hogy mint az fentebb már említésre került, a lakosság a megtakarítások terén kifejezetten aktívnak minősíthető.

2.4.5. Pénzügyekre való odafigyelés

Azzal az állítással, hogy rendszeresen odafigyel pénzügyei alakulására, átlagosan a válaszolók 72%-a értett egyet, Magyarország esetében ez az arány azonban csak 56% volt (2010-ben még jóval több, 70%), aminél mindössze 3 ország ért el alacsonyabb értéket.

2.4.6. Hosszú távú pénzügyi célok kitűzése

A megkérdezettek körében a hosszú távú pénzügyi célok kitűzése és az azok elérésére való törekvés átlagosan 51%-ra jellemző, a magyaroknál ez az arány 43% (itt 9 százalékpontnyi csökkenés tapasztalható az előző felméréshez képest), ezzel a mezőny utolsó negyedében végeztünk. Meglepőnek tűnik Norvégia és Hollandia hasonló, illetve gyengébb eredménye, bár Hollandia esetében ezt részben magyarázhatja az, hogy ott igen magas azon nyugdíjalapok állománya, amelyekbe első sorban nem a munkavállaló, hanem a foglalkoztató teljesít befizetést, így valószínűleg kevésbé érzi úgy a lakosság, hogy neki magának is gondoskodnia kell hosszú távú megtakarítások felhalmozásáról.

2.4.7. Megélhetési költségek fedezetének elégtelensége

A kérdés itt arra irányult, hogy a megelőző egy év során előfordult-e olyan helyzet, amikor a megkérdezettnek nem volt elegendő jövedelme a megélhetési költségei kifizetésére. A válaszadók mintegy harmada jelzett ilyet, Magyarországon 26%, ami látszatra ugyan kedvezőbb, de még ez is azt jelenti, hogy minden negyedik emberrel előfordult ez, ami aggasztónak tekinthető, hiszen itt az alapvető szükségletek biztosításáról van szó. Kérdéseket vet fel azonban az eredmények megbízhatóságával kapcsolatban az, hogy több, nálunk jóval magasabb életszínvonalal rendelkező ország hozzánk hasonló vagy magasabb arányt ért el: pl. Kanada, Finnország, Új-Zéland, de közülük is kiemelkedik Franciaország a maga 40%-ával.

2.4.8. Kölcsönfelvétel a megélhetési költségek biztosítására

Azoktól, akik az előző kérdésre igennel válaszoltak, megkérdezték azt is, hogy a legutolsó alkalommal, amikor a bevételek elégtelennek bizonyultak, vettek-e fel kölcsönt a fedezethiány áthidalására. A válaszok alapján megállapítható, hogy az ilyen jellegű fizetési nehézséggel szembesülők mintegy 60%-a folyamodott a kölcsönfelvételhez. Magyarországon ez a mutató kb. 42%, ami figyelembe véve az aktív megtakarítók amúgy is nagyon alacsony arányát azt feltételezi, hogy sokan valószínűleg inkább lemondtak bizonyos szükségletek kielégítéséről, mert nem tudták más módon kezelni a helyzetet. Ha az összes válaszoló arányához viszonyítjuk a hitelfelnevőkét, Magyarországon esetében ez 10%, ami alacsonyabb a 2010-ben mért 14%-nál.

2.4.9. Több lehetőség figyelembe vétele a pénzügyi döntéseket megelőzően

Ez a kérdéscsoport annak felmérésére irányult, hogy a fogyasztók milyen mértékben tájékozódnak, mielőtt döntést hoznának egy pénzügyi termék vagy szolgáltatás megvásárlása előtt. Azok aránya, akik egy döntési helyzet előtt (függetlenül attól, hogy végül vásároltak-e valamit) több lehetőséget is figyelembe vettek, vagy figyelembe vettek volna, de nem volt több alternatíva, átlagosan 29%, Magyarországon viszont csak 16%, amivel a sereghajtók közé kerültünk. Ha azokat tekintjük, akik végül ténylegesen választottak is valamilyen pénzügyi terméket vagy szolgáltatást, a több opciót megvizsgálók vagy megvizsgálásra kísérletet tettek aránya már magasabb ugyan (44%), de ez még mindig azt jelenti, hogy a fogyasztóknak még a fele sem tájékozódott megfelelően. Érdekes módon hazánk ebben a rangsorban 57%-kal a negyedik legjobb eredményt érte el, ami azt jelzi, hogy azok között, aki vásároltak is, többségben vannak a tudatosabb fogyasztók.

2.4.10. A pénzügyi döntések előtt való tájékozódás forrása

Az előző kérdéshez kapcsolódik annak felmérése, hogy a pénzügyi döntések során a fogyasztók milyen forrásból származó információk alapján tájékozódnak. A több lehetőséget is felmérők, vagy felmérni próbálók közül 12% támaszkodott független forrásra, további 44% pedig valamilyen egyéb forrásra, amelybe nem tartoznak bele a hirdetések. Hazánk esetében a két arányszám 8%, illetve 17%, ezek közül az utóbbi a második legrosszabb eredmény. A pénzügyi terméket vagy szolgáltatást választók közül 19% támaszkodott független forrásra, míg további 62% valamilyen egyéb-re. Magyarország 30%-os, illetve 63%-os mutatói e tekintetben viszonylag jónak, illetve átlagosnak számítanak, megerősítve az előző kérdésnél leírtakat, miszerint a pénzügyi terméket vagy szolgáltatást vásárlók jóval körültekintőbbnek minősíthetők, mint azok, akik csak fontolgatták ennek lehetőségét.

2.4.11. A pénzügyi magatartási komponens eredményeinek értékelése

A pénzügyi magatartás alapján az átlagos pontszám 5,4 lett (a maximálisan elérhető 9 volt). A legjobb eredményeket Franciaország (6,7 pont), Finnország (6,3 pont), valamint Kanada és Belgium (egyenként 6,2 pont) érte el, míg Magyarország 4,3 ponttal a rangsor utolsó helyén végzett. Öt évvel korábban az ugyancsak 9 lehetséges pontból még 4,9-et értünk el, ami akkor holtversenyben az utolsó előtti helyhez volt elegendő. Amennyiben a minimálisan elvárható szintet, vagyis a legalább 6 pontot elérők arányát tekintjük, az átlag itt 51% lett; hazánk e listán is az utolsó helyezést foglalja el alig 25%-os mutatóval (szemben a 2010-es 38%-kal), miközben az élmezőny általában 65–70%-ot ért el, közülük is kiemelkedik Franciaország 85%-os értékkel.

2.5. Pénzügyi termékek elterjedtsége

A felmérés igyekezett választ adni arra is, hogy a fogyasztók hányféle pénzügyi terméket, szolgáltatást ismernek, illetve azok közül melyekkel rendelkeznek. Noha ez a komponens csak kiegészítő jellegű, miután az értékei nem számítanak bele az összesített mutatóba, mégis érdemes foglalkozni vele, hiszen a pénzügyi kultúra szintje mellett a pénzügyi termékek elterjedtsége és a megfelelően kiépített fogyasztóvédelmi keretrendszer egyrészt alapvető fontosságú ahhoz, hogy az egyének önálló, körültekintő és megalapozott pénzügyi döntéseket tudjanak hozni, másrészt ezek nagyban hozzájárulnak a pénzügyi rendszerek stabilitásához is.

2.5.1. Pénzügyi termékekkel való rendelkezés

Itt azt mérték fel, hogy a fogyasztók milyen arányban rendelkeznek különféle pénzügyi termékekkel, amelyeket 4 csoportba soroltak: nyugdíjcélú vagy más megtakarítási jellegű termékek; fizetési eszközként funkcionáló termékek (pl. folyószámla, mobiltelefonos alkalmazások); biztosítások; hiteltermékek (ide tartoznak a hitelkártyák is). A 30 ország átlagát tekintve a fizetési eszközök elterjedtsége 75% körüli, ezt követik a megtakarítások mintegy 60%-kal, míg a biztosítások és a hiteltermékek aránya nagyjából 50%. Magyarország esetében a fizetési eszközöktől eltekintve minden téren érdemi lemaradás tapasztalható: a biztosítások aránya valamivel 40% feletti, a hiteltermékeké viszont csak 28%-os, a megtakarításoké pedig még ennél is alacsonyabb, 22%, ami alig több mint harmada az átlagnak, és összecseng a pénzügyi magatartás vizsgálata során tapasztalt tendenciával, miszerint a lakosságnak mindössze a negyede tudott megtakarításnak minősülő felhalmozást képezni a felmérést megelőző év során.

2.5.2. Pénzügyi termékek ismerete

Ez a kérdés arra irányult, hogy a fogyasztók hányféle terméket, szolgáltatást tudnak megnevezni. Minimálisan ötöt vártak el, ez alapján átlagosan 85% feletti arányban vannak azok, akik ezt a szintet elérték, a magyarok ehhez közeli értéket teljesítettek. Itt érdemes megjegyezni, hogy kínálati, de akár keresleti oldali korlátok is megnehezíthetik, hogy a fogyasztók a számukra legmegfelelőbb termékekhez hozzáférjenek. Továbbá az, hogy valaki hallott valamely termékről, még nem jelenti feltétlenül azt, hogy tisztában van annak jellemzőivel, felhasználhatóságával.

2.5.3. Pénzügyi termékek választásának gyakorisága

A pénzügyi termékek, szolgáltatások választásának gyakorisága jó fokmérője lehet annak, hogy a fogyasztók mennyire követik figyelemmel az általuk korábban megvásárolt termékeket, vizsgálják-e azt, hogy az még mindig megfelelő-e számukra, illetve hogy nincs-e esetleg hasonló, de kedvezőbb feltételekkel elérhető termék a piacon. Amennyiben az egyének nem foglalkoznak ezekkel a kérdésekkel, ez a magatartás kényelmessé teheti a szolgáltatókat is, hiszen nincsenek rákényszerítve arra, hogy versenyezzenek a fogyasztókért, akik ennek következményeképp drágábban juthatnak hozzá a pénzügyi termékekhez.

A felmérésben arra kellett választ adni, hogy az illető az elmúlt két évben döntött-e valamilyen pénzügyi termék mellett. Erre átlagosan valamivel több mint 60% válaszolt igennel, Magyarország 27%-os mutatója a legalacsonyabb értéket jelenti.

2.5.4. Családi és baráti segítség igénybe vétele pénzügyekben

A pénzügyi magatartást felmérő kérdések között volt kettő (az egy éven belül képzett megtakarításokra, illetve a megélhetési költségek hitelből történő fedezésére vonatkozó), amelyek esetében a lehetséges válaszok között szerepelt az a lehetőség, miszerint a megkérdezett a családjának ad pénzt arra, hogy számára megtakarítást képezzenek, illetve az, hogy a családtól vagy barátoktól kér kölcsön. Azok aránya, akik valamelyik kérdés esetében ezt a pénzügyi rendszeren kívüli utat választották, átlagosan 16%, ennél jelentősen magasabb érték csak Thaiföldön (42%), Grúziában (36%), valamint Albániában (34%) fordult elő, hazánk 7%-os arányt ért el. Érdemes lett volna egyébként külön-külön is megadni a két kérdés vonatkozásában, hogy hányan vesznek igénybe családi, baráti segítséget.

3. A nyugdíjcélú megtakarításokkal kapcsolatos magyar felmérések főbb megállapításai

3.1. A módszertan ismertetése

Az Önkéntes Pénztárak Országos Szövetsége (ÖPOSZ) megbízásából 2015-ben és 2016-ban is elvégeztek egy-egy felmérést, amelyek a magyar lakosság nyugdíjcélú megtakarításokkal kapcsolatos hozzáállását, ismereteit, magatartását voltak hivatottak feltérképezni (Önkéntes Pénztárak Országos Szövetsége 2015; 2016). A felméréseket 1000 fős, nemre, korra, a lakóhely településtípusára és a végzettségre nézve reprezentatív mintákon végezték el, a 25 év és 60 év közötti életkorú gazdaságilag aktív, munkából származó jövedelemmel rendelkező népesség körében. A feltett kérdések érintették a fentebb ismertetett nemzetközi OECD-felmérés fő részterületeit, természetesen a nyugdíjcélú megtakarításokra szorítkozva¹.

3.2. Nyugdíjcéllal kapcsolatos pénzügyi hozzáállás

A válaszolók szerint átlagosan az 5. legfontosabbnak minősül a nyugdíjcél, 39%-uk sorolta az első három hely valamelyikére, míg 15%-uk egyenesen a legfontosabbnak tekinti. Azok, akik nem képeznek nyugdíjcélú megtakarításokat, ennek okaként leginkább a következők valamelyikét nevezték meg (több választ is lehetett adni):

- kevés ehhez a jövedelme (78%),
- úgysem éri meg a nyugdíjas kort (24%),

¹ Egy speciális nyugdíjcélú pénzügyi termékcsoport, a *unit-linked* biztosítások ismertetését illetően jelen kötetben lásd Rádóczy (2017).

- bízik az állami nyugdíjban (21%),
- meg akar takarítani, de egyelőre halogatja ennek megkezdését (15%),
- nem ismer a célnak megfelelő megtakarítási formát (13%),
- úgy tervezi, hogy nyugdíjasként is dolgozni fog (12%),
- nem ért az ilyen jellegű megtakarításokhoz (7%).

3.3. Nyugdíjcéllal kapcsolatos pénzügyi ismeretek

A válaszadók 20%-a nem tudta azt az alapvető ténytet, hogy az állami nyugdíj számításánál csak azt a bért veszik figyelembe, ami után a munkáltató nyugdíjjárulékot fizetett. Arra a kérdésre, hogy hazánkban milyen nyugdíjcélú megtakarítási formák léteznek, 38% egyetlen egyet sem tudott magától megnevezni, ami azért megdöbbsentő, mert az önkéntes nyugdíjpénztárak már több mint 20 éve működnek hazánkban egymillió fő feletti taglétszámmal, tehát szinte majdnem mindenkinek lehet a tágabb családjában pénztártag. Az önkéntes nyugdíjpénztárak spontán ismertsége, vagyis amikor a megkérdezettnek nem egy listából kell kiválasztania azokat a formákat, amelyekről már tudomása van, mindössze 27%. Ez körülbelül megegyezik a pénztártagoknak a mintasokaság korösszetételével azonos életkorú lakossághoz viszonyított arányával (KSH 2016). Ebből úgy tűnik, mintha a pénztártagokon kívül senki nem is hallott volna erről az intézménytípusról. A támogatott ismertség felmérése, tehát a listából való kiválasztás során már 82% jelölte meg az önkéntes nyugdíjpénztárt.

3.4. Nyugdíjcélú megtakarítások elterjedtsége

A megkérdezettek 48%-a rendelkezett 2016-ban valamilyen nyugdíjcélra is felhasználható megtakarítással, 32%-uk kifejezetten erre a célra tett félre, 24%-uk volt tag önkéntes nyugdíjpénztárban. Az OECD által szervezett, fentebb már ismerttetett felmérésben a megkérdezett magyar fogyasztók 22%-a mondta azt, hogy rendelkezik megtakarítással. Ez látszólag ellentmondásban van az ÖPOSZ-felmérésnek a nyugdíjcélra is felhasználható megtakarításokra vonatkozó 48%-os értékével, azonban a nemzetközi felmérésben részt vevők (18–79 évesek) jelentősen szélesebb kört ölelnek fel, mint a hazai mintasokaság (25–60 évesek), ezt figyelembe véve pedig valószínűleg már nincs szignifikáns eltérés a két adat között. Az viszont mindkét felmérés alapján aggodalomra ad okot, hogy a lakosság azon részének, aki munkaképes korú és már vélhetően rendelkezik rendszeres munkából származó jövedelemmel, mintegy fele semmilyen nyugdíjcélra felhasználható megtakarítással nem bír.

3.5. Nyugdíjcéllal kapcsolatos pénzügyi magatartás

A hazai kutatások rákérdeztek arra, hogy milyen mértékűek a válaszadók tényleges havi nyugdíjcéltú megtakarításai, és arra is, hogy ők mekkora összeget tartanak ideálisnak. Az eredmények az alábbiak lettek, az adott kategóriába tartozók aránya mellett zárójelben feltüntetésre került az is, hogy hány százalék tekinti azt az elméletileg kívánatos tartománynak:

- 5 ezer Ft alatt: 14% (25%),
- 5–10 ezer Ft: 17% (21%),
- 10–20 ezer Ft: 11% (16%),
- 20–40 ezer Ft: 4% (11%),
- 40 ezer Ft felett: 3% (28%)
- egyáltalán nem tesz félre: 52%, ezen belül a nők körében 59%.

A fenti arányokból jól látszik, hogy egyrészt az ideálisnak tartott értékek meglehetősen nagy szórást mutatnak (míg a válaszadók mintegy negyede szerint elegendő legfeljebb havi 5 ezer Ft, addig nagyjából ugyanekkorá részük szerint 40 ezer Ft-nál is többre lenne szükség), másrészt a legalsót leszámítva mindegyik sávra érvényes, hogy többen gondolják úgy, hogy annyit kellene fizetni, mint ahányan ténylegesen meg is teszik ezt. További adalék ehhez, hogy csak a megkérdezettek 19%-a takarít meg legalább annyit, mint amennyit szükségesnek tart.

Az ideálisnak tartott havi megtakarítások átlaga kb. 31.500,- Ft-ot tesz ki, ezzel szemben a 2015-ös adatok alapján az önkéntes nyugdíjpénztárakba ténylegesen befizetett tagdíjak átlagos havi összege ennek alig több mint az ötöde, mintegy 6.800,- Ft volt (MNB 2016), tehát óriási a különbség az elképzelések és a valóság között.

4. Összefoglalás

A pénzügyi kultúra magyarországi szintje az OECD által szervezett nemzetközi kutatás eredményei alapján a közvélekedéssel ellentétben² összességében nem tekinthető alacsonynak, sőt a pénzügyi hozzáállás terén kifejezetten jól szerepeltünk, és a pénzügyi ismeretek szintje is elfogadható, bár ezen belül azért vannak igen komoly hiányosságok is. Ugyanakkor a legfontosabb területen, a pénzügyi magatartásban rosszul teljesítünk, a vizsgált országok közül az utolsó helyen végeztünk. Jelen

²http://www.portfolio.hu/befektetes/ongondoskodas/szanalmas_a_magyarok_penzugyi_tudasa_es_meg_finoman_fogalmaztunk.238645.html, Letöltve: 2016.10.15. <http://www.origo.hu/gazdasag/20161129-a-magyarok-atlag-alatt-teljesitenek-a-penzugyi-ismeretekben.html>, Letöltve: 2016.12.01.

tanulmány szerzőjének véleménye szerint ennek egyik fő oka az alacsony jövedelműek viszonylag magas aránya lehet, ami nem teszi lehetővé az érdemi megtakarítások képzését, ez különösen igaz a nyugdíjcélú felhalmozásokra. Továbbá amint azt a pénzügyi termékek elterjedtsége is mutatja, a magyar lakosság jelentős része valószínűleg képez ugyan megtakarítást, de ezt a látra szóló betétek vagy akár a készpénzben tartás útján teszi, amit a kutatási módszertan nem tekint valódi megtakarításnak. Ezen túlmenően azonban van több olyan terület is, ahol nem a jövedelem, hanem a megfelelő szemléletmód hiánya (pl. érdektelenség a pénzügyek nyomon követése iránt) okoz problémákat, amelyek a tényleges döntésekben, vagyis a pénzügyi magatartásban csapódnak le. A 2010-es eredményekhez képest a 2015-ös felmérés elsősorban az ezzel kapcsolatos részterületeken mutatott ki érdemi visszaesést, az ismeretek és a hozzáállás Magyarország esetében már akkor is viszonylag jó minősítést kapott. Annak érdekében, hogy a legmeghatározóbb szegmens, a pénzügyi magatartás vonatkozásában ez a jelenlegi kedvezőtlen helyzet megváltozzon, az eddigieknél szélesebb körű és hatékonyabb oktatási programok szükségesek. A pénzügyi kultúra szintje ugyanis legkönnyebben az ismeretek bővítésével növelhető, mivel ez a hozzáálláson keresztül a magatartásra is hat; ebben kiemelt szerepe lehet a pénzügyi ismeretek iskolarendszerű oktatásának (Potóczki 2017). Ezen túlmenően érdemes lehet célzott figyelemfelhívásokat alkalmazni a felmérések során beazonosított nem megfelelő magatartásformákat illetően.

Felhasznált irodalom

- Atkinson, A. – Messy, F. (2012): *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study*. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, 15, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/5k9csfs90fr4-en> Letöltve: 2017.03.25.
- Béres D. – Huzdik K. – Németh E. – Zsótér B. (2015): Pénzügyi személyiségtípusok Magyarországon – kutatási módszerek és primer eredmények. *Hitelintézeti Szemle*, 15, 2, 153–172. o.
- Cseri Cs. – Kovács P. – Ország G. (2015): Econventio teszt – Felnőtt teszteredmények 2015. www.econventio.hu/download/.../econventio-teszt-2015-felnottek-eredmenyei.docx Letöltve: 2017.03.25.
- Hastings, J. S. – Madrian, B. C. – Skimmyhorn, W. L. (2013): Financial literacy, financial education and economic outcomes. *Annual Review of Economics*, 5, pp. 347–373. <http://doi.org/10.1146/annurev-economics-082312-125807> Letöltve: 2017.01.10.
- Kovács P. – Ország G. – Kosztópulosz A. (2016): Tudásintenzív kis- és középvállalkozások pénzügyi kultúrája a Dél-Alföldön. *Köz-Gazdaság*, 11, 4, 23–37. o.
- KSH (2016): http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wdsd004b.html statisztikai tábla alapján készített saját becslés, Letöltve: 2016.03.05.

- Mahdzan, N. S. – Tabiani, S. (2013): The impact of financial literacy on individual saving, and exploratory study in the Malaysian contest. *Transformations in Business and Economics*, 12, 1, 28, pp. 41–55.
- MNB (2008): Együttműködési megállapodás a pénzügyi kultúra fejlesztéséről (MNB és PSZÁF), 2012, Budapest, MNB, PSZÁF <https://www.mnb.hu/letoltes/0415mnbpszafmegallpodas-penzugyi-kultura-fejleszte.pdf> Letöltve: 2017.03.25.
- MNB (2016): A Magyar Nemzeti Bank által felügyelt szektorok adatainak idősorai, Pénztári szektor. <http://www.mnb.hu/felugyelet/idosorok/iv-penztarak/> / Pénztári szektor idősorai (frissítve a 2015. IV. negyedéves adatokkal) / „önyp(1)-taglétszám” és „önyp(2a)-tagdíjbev. éven belül” munkalapok alapján saját számítás, Letöltve: 2016.10.16.
- OECD (2016): OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies <http://www.oecd.org/finance/oecd-financial-literacy-study-finds-many-adults-struggle-with-money-matters.htm> Letöltve: 2016.11.14.
- OECD-INFE (2011): Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for Conducting an Internationally Comparable Survey of Financial Literacy <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf> Letöltve: 2017.03.25.
- Önkéntes Pénztárak Országos Szövetsége (2015): 2015-ös Pénztárkonferencia előadása <https://prezi.com/swxgsa8rt-hx/a-nyugdijbomba-elotakarekossaggal-hatastalanithato/> Letöltve: 2016.10.15.
- Önkéntes Pénztárak Országos Szövetsége (2016): 2016-os Pénztárkonferencia előadása https://prezi.com/86y-kvnrzseo/jovokep-ongondoskodas/?utm_campaign=share&utm_medium=copy Letöltve: 2016.11.11.
- Ország Gné – Kosztópulosz A. – Kovács P (2015): Dél-alföldi kis- és középvállalkozások pénzügyi kultúrája. *Gazdaság és Pénzügy*, 2, 168–185.
- Potóczy J. (2017): A lakosság pénzügyi ismeretei bővítésének a tájékoztatás és oktatás útján megvalósítható lehetőségei, különös tekintettel az öngondoskodási hajlandóság erősítésének jelentőségére (megjelenés alatt).
- Rádóczy K. (2017): Passzív és aktív befektetési formák: a Carhart-modell alkalmazhatósága öngondoskodás esetén. In Farkas B. – Pelle A. (szerk.): *Várakozások és gazdasági interakciók*. JATEPress, Szeged, 141–156. o.